

METODA VEŽBANJA U NASTAVNOJ PRAKSI

Brzo i dobro izvršavanje vojnih dužnosti moguće je ako, sem znanja, ljudstvo poseduje veštine i navike. One omogućavaju tačniji, brži i ekonomičniji rad i obavljanje zadataka, pošto se automatizacijom pokreta svest ne mora neposredno baviti izvođenjem pojedinačnih delatnosti, već se sva energija može usmeriti na cilj radnje i njenu stvaralačku primenu. Smisao razvijanja veština i navika je da se vojnici i starešine osposobe za što racionalnije korišćenje stečenih znanja.

Veštine i navike se razvijaju dobro organizovanim procesom uvežbavanja koji je integralni deo nastavnog procesa ukoliko se one u njemu stiču. Između procesa uvežbavanja i procesa sticanja znanja je nemoguće povući oštru granicu, kao ni odvojiti samo razvijanje veština i navika od sticanja znanja. U procesu sticanja znanja vojnici i starešine usvajaju činjenice i izvode pojmove, sudove i zaključke o predmetima i pojavama koji se izučavaju, nastojeći da stečena znanja učvrste i trajno zadrže u pamćenju. Ali cilj vojne nastave nije samo sticanje što veće količine znanja već i veština i navika da se ona koriste. Mogu se, na primer, znati pravila gađanja iz mitraljeza, pravila rukovanja radio-stanicom, automobilom, i sl., ali ako vojnik i starešina imaju za to odgovarajuće veštine i navike, onda neće moći uspešno da izvrše gađanje, da voze automobile itd., već će morati svesno da kontrolišu svaki svoj pokret što će otežavati rad. Veštine i navike se stvaraju dugotrajnim uvežbavanjem. U tom procesu mnogi pokreti i sporedne radnje otpadaju i nestaju, smanjuje se broj grešaka, skraćuje vreme izvođenja, postiže veća sigurnost i poboljšava efekat delatnosti. Otuda one i nisu ništa drugo nego uvežbavanje i automatizacija¹ radnji, radi umešne primene znanja.

Postoje različita teorijska shvatanja o međusobnom odnosu veština i navika. Po jednim, razlika između njih je u stupnju uvežbanosti, pri čemu je veština sposobnost svesnog primenjivanja znanja, a navika automatizovana veština. »Prema tome navika, u odnosu prema veštini, predstavlja viši stupanj uvježbanosti, a niži stupanj svijesnosti.«² Nemamo mogućnosti da ulazimo u analizu ovakvog gledanja. Napominjemo samo da je ono prilično mehaničko, pošto postoje veštine koje se ni posle mnogobrojnih ponavljanja ne mogu pretvoriti u naviku, kao što postoje navike koje nisu morale proći kroz stepen veštine. Suprotstavljajući se ovom mehanizmu otišlo se u drugu krajnost, ističući da veštine i navike nisu međusobno povezane i da navika nije u većoj meri automa-

¹ Potrebno je praviti razliku između automatskog i automatizovanog ponašanja. Prvo se zasniva na refleksnim radnjama, a drugo je rezultat vežbanja.

² *Opća pedagogija* u redakciji dr Stjepana Patakija, *Pedagoško književni zbor*, V izdanje, Zagreb 1953.

tizovana veština. »Zato se i veština ne može tretirati kao navika koja nije u potpunosti dovršena. . . Svoditi veštine na početni stadijum obrazovanja navike znači objektivno dovoditi do potcenjivanja veština i do njihovog jednostranog tretiranja.«³

Neosporno je da su daljom automatizacijom mnoge navike postale veštine. Zato je na odnos između veština i navika, po našem mišljenju, pravilno gledati kao na odnos međusobne zavisnosti, pri čemu ne postoji mehanička zavisnost, niti se na osnovu dužine i broja ponavljanja može reći za neku sposobnost da li je ona veština ili navika. Jer svaka veština ne mora preći u naviku, niti svaka navika mora proći stepen veštine.

Proces sticanja veština i navika značajnih za izvršavanje vojnih dužnosti se, prirodno, ne ograničava samo na nastavni proces, već se odvija i van nastave, u okvirima celokupne delatnosti i života jedinice i pojedinca (na primer, uvežbavanje u kulturnom ponašanju, radnim navikama, navikama mišljenja i sl.). Nastavni proces, ipak, služi kao teorijska i praktična osnova većine uvežbavanja i van nastave (uvežbavanja ophođenja, reda, mišljenja, ponašanja i sl.). Vannastavna uvežbavanja, u stvari, proširuju i utvrđuju veštine i navike stečene u procesu nastave. Zato i možemo reći da se nastavna i vannastavna uvežbavanja prepliću, dopunjavaju, čine dijalektičko jedinstvo nastavnog i vannastavnog vaspitanja i obrazovanja. Ali, mada imaju mnogo zajedničkih karakteristika, uvežbavanja u svakoj od ovih oblasti imaju i svojih posebnosti.

SUŠTINA I ZNAČAJ METODE

Sagledavanje suštine i značaja metode vežbanja u nastavnoj praksi, moguće je samo ako analiziramo celokupan tok i suštinu procesa uvežbavanja. Poznato je da se proces uvežbavanja može podeliti na nekoliko baza: sagledavanje cilja uvežbavanja, odnosno značaja veštine i navike koje treba steći; pokazivanje kako ta veština treba da se izvede i organizovano ponavljanje veštine od strane onih koji se uvežbavaju. Već iz ove podele se vidi bogatstvo metodskih osobenosti. Da bismo predstavili cilj, zadatak i važnost rada (I faza) neophodno je da se poslužimo nekom od verbalno-tekstualnih nastavnih metoda ili njihovih oblika (najčešće objašnjenjem i pripovedanjem). U pokazivanju kako veštinu treba izvoditi (II faza), služimo se, takođe, nekom od pomenutih metoda kao i demonstracijom, da bi se u trećoj fazi primenom metode vežbanja, planskim i sistematskim ponavljanjima ovladalo veštinom i navikom. Vežbanja u ovoj fazi često su praćena ponovnim objašnjenjima, pokazivanjima i dopunom ranijih podataka, koji pomažu da se vežbanje uspešnije odvija.

Činjenica da faza ponavljanja najduže traje i da uzima najveći deo vremena u celom procesu sticanja veština i navika, uslovljava da se metoda vežbanja, koja se primenjuje u ovoj fazi, često izjednačava sa celim procesom uvežbavanja. Nije potrebno posebno ni dokazivati da

³ Lukov D. G.: *Psihološka strana vaspitanja i obuke*, izd. Uprave za MPV, biblioteka *Problemi vaspitanja i obuke*, Beograd, 1962, str. 114.

su ova poistovećivanja rezultat nedovoljne teorijske razrade metode strane sticanja veština i navika, ne samo u našoj vojnoj, već uopšte u nastavnoj teoriji. Vežbanje je samo jedna od metoda procesa uvežbavanja. Jasno je otuda da se i suština procesa uvežbavanja ne može izjednačavati sa suštinom metode vežbanja.

Iz metodskih karakteristika treće faze procesa uvežbavanja možemo zaključiti da je suština metode vežbanja u planskom i organizovanom višestrukome ponavljanju znanja, pokreta i radnji u procesu nastave u cilju adekvatne, brze, sigurne i tačne primene naučenog. Ovakvim određivanjem metode vežbanja obuhvaćeni su svi oni elementi koji odlučujuće utiču na širinu sagledavanja funkcije metoda. Umesto zastarelog shvatanja vežbanja kao prostog ponavljanja nastavnih pokreta i radnji, koje je često poprimalo i oblik mehaničkog ponavljanja (dril), metoda vežbanja ovim je usmerena na obuhvatanje ne samo »praktičnih« veština i navika, već i na intelektualnu i moralnu sferu ličnosti, uključujući se funkcionalno u jedinstven proces sticanja znanja, veština i navika i razvijanja čovekovih sposobnosti. Oslanjajući se na osobine nervnog sistema, vežbanjem se neprekidno i smišljeno razvijaju veštine ka njihovom savršenstvu. Time se postiče potpuno ovladavanje određenim veštinama (mišljenjem, govorom, usmenim i grafičkim izražavanjem, izvođenjem taktičkih i drugih radnji i pokreta) i omogućava njihovo brzo, tačno i sigurno izvođenje. Rezultati koji će se uvežbavanjem postići zavise od stepena ranije usvojenih znanja, veština i navika. Ukoliko prethodna znanja i veštine nisu svesno saznati, proces uvežbavanja gubi svesnu komponentu. U tom slučaju možemo govoriti samo o dresuri, zasnovanoj na uslovnim refleksima. Otuda se svako ponavljanje ne može smatrati metodom vežbanja. Ponavljanja koja se odvijaju stihijno, bez plana, povremeno, ne mogu se svrstati u vežbanja. Takvih ponavljanja srećemo dosta u svakodnevnom životu, pa i u nastavi. Nastavnik, na primer, redovno obavlja pojedine radnje u učionici: briše tablu, seda za katedru i sl., ali takva ponavljanja, ukoliko nisu svrsishodno organizovana, nemaju karakter vežbanja. Metoda vežbanja je u suštini prema cilju usmereno, organizovano nastavno ponavljanje. Pored ovih imamo i mehanička ponavljanja. Mada ona u suštini predstavljaju vežbanje, ona se ne mogu uključiti u metodu vežbanja, jer su suprotna savremenom shvatanju suštine procesa nastave. Ovakva vežbanja predstavljaju isto tako neprihvatljivu formalističku krajnost u razvoju ljudske ličnosti na jednoj strani kao što je predstavlja i intelektualizam na drugoj strani. Odbacivanje mehaničkog ponavljanja uslov je pravilnog, celovitog gledanja na suštinu i osnove metode vežbanja. Naime, pogrešno bi bilo smatrati da su osnovna veštine i navike samo proprioceptivni oseti (motorni oseti i oseti ravnoteže), kao što je smatrano. Veštine i navike, a otuda i metoda vežbanja, imaju svoju osnovu i u mišljenju, odnosno u celovitosti ljudske ličnosti.

Metodu vežbanja i proces uvežbavanja potrebno je razlikovati i od vežbe — organizacionog oblika nastave. Naime, dosta često se zamenuju metoda vežbanja i proces uvežbavanja sa vežbom, pa se termin vežba upotrebljava i za označavanje metodskog puta u nastavi, kao i za označavanje sadržaja koji se uvežbavaju. Vežba (odnosno razne vrste

vežbi — taktičke, taktičko-strojeve, komandno-štabne i dr.) jeste organizacioni oblik nastave. Proces uvežbavanja ima više organizacionih oblika. U svakom od tih oblika metoda vežbanja je prisutna i čini njegovu metodska komponentu. Zavisno od tih oblika metoda vežbanja poprima i svoje različite forme, ali ona pri tome zadržava i ono što je opšte, u metodskom pogledu svima zajedničko. Pri tome se ona ne svodi na te oblike. Zato i možemo govoriti o taktičkim vežbanjima unutar taktičkih vežbi, strojevim vežbanjima unutar strojevim vežbi i sl. pri čemu vežbanja izražavaju metodska stranu ovakvih vežbi.

MESTO METODE U NASTAVNOJ PRAKSI

Veliki značaj veština i navika u životu vojske uslovljava da metoda vežbanja ima široku primenu u nastavi. Metoda vežbanja je neophodna u svim prilikama gde je potrebno razviti veštine i navike određenog mišljenja i postupanja. Sem toga, ona je značajna i u razvijanju moralno-voljnih osobina ličnosti. Zato se vežbanje primenjuje u strojevoj obuci, nastavi naoružanja i gađanja, taktičkoj obuci, fizičkoj i stručnoj nastavi, ali ima veliku vrednost i u raznim oblastima teorijske nastave.

No, bez obzira na ovako široku i raznovrsnu primenu, može se opravdano postaviti pitanje: da li su ispravna često isticana gledišta da je metoda vežbanja, posebno »praktični« oblici njene primene, osnovna metoda vojne nastave?

Ne upuštajući se u šira istorijska razmatranja, potrebno je, radi sagledavanja današnjeg mesta i uloge, istaći činjenicu da se metoda vežbanja razvijala naporedo sa razvitkom armija i nastavnog procesa u njima, da se menjala njena uloga i mesto u procesu nastave, zavisno od uloge veština i navika u borbenom osposobljavanju ratnika. U antičkim, srednjevekovnim i evropskim vojskama od 15. do 18. veka, zbog jednostavnih sredstava naoružanja i taktike ratovanja, veštine i navike su imale dominaciju nad znanjima u osposobljavanju vojnika. U doba linijske taktike osnovno u nastavi bilo je da se vojnik što bolje uvežba u rukovanju oružjem i u zajedničkom dejstvu i prestrojavanjima na bojištu. Sredstva i način ratovanja nisu zahtevali da vojnik poseduje široka opšta i vojna znanja. Takva znanja bila su potrebna i starešinama. Sa malo znanja, ali sa razvijenim veštinama i navikama, dobrim rukovanjem naoružanjem i brzinom u prestrojavanju, vojnik je mogao u potpunosti odgovoriti svojoj ulozi. Novom taktičkom organizacijom, stvorenom u velikoj francuskoj revoluciji i prihvatanjem rastresitog borbenog poretka, sadržaj, sistem i način nastave su se bitno izmenili. Pred vojnika su postavljeni novi i veći zahtevi. Govoreći o tadašnjem načinu ratovanja, Engels piše: »... ako je za novi sistem (ratovanja — I. M.) bilo potrebno manje obuke i paradne tačnosti, on je zahtevao daleko veću brzinu, naprezanje snaga i dovitljivost pojedinaca — od najvišeg komandanta pa do najprostijeg strelca — a svako novo poboljšanje koje je činjeno posle Napoleona, delovalo je u tom pravcu.«⁴

⁴ Engels Fridrih: *Izabrana vojna dela*, tom I, str. 49.

Porast značaja znanja u nastavi s vojnicima koji je započeo jače u 19. veku nastavljen je još intenzivnije u 20. veku, naročito između dva svetska rata. U postojeće predmete integriraju se sve više znanstveni sadržaji. To je naročito slučaj sa taktičkom obukom u kojoj, zbog novog načina vođenja borbe, postaje sve važnije razvijanje svesti, sposobnosti procene uslova i racionalnog zaključivanja, snalaženja i inicijative svakog vojnika.

U današnjim uslovima značaj veština i navika u dobrom rukovanju oružjem i sredstvima rata ostao je veliki kao što je bilo i ranije. Čak se i povećao usled sve složenijih sredstava naoružanja. Istina, smanjio se značaj nekih taktičkih veština i navika. Niko više, na primer, ne ističe naročitu vrednost klasičnih navika prestrojavanja, ili krutog održavanja borbenog poretka. To je i razlog smanjivanja strojeve obuke u svim savremenim armijama. S druge strane, uveliko je porastao značaj znanja i sposobnosti vojnika za rat. Savremeni rat traži od svakog čoveka da se sam snalazi, odlučuje i rešava raznovrsne probleme u naj-složenijim situacijama. Drugim rečima, znači da je danas neophodna i mnogo šira skala metoda u razvijanju ličnosti vojnika. Zato i metode pomoću kojih se jače utiče na saznanje, rasuđivanje i uopšte na razvijanje intelektualnih osobina ljudi, kao i na njihove stavove, dobivaju sve veću ulogu. Zbog toga je danas metoda vežbanja samo jedna od osnovnih metoda naše vojne nastave. Zato nju nije dobro ni koristiti odvojeno od drugih metoda. Ona se mora tešnje povezivati sa primenom metoda usmenog izlaganja, razgovora, diskusije, demonstracije, korišćenja teksta u nastavi i sl. Jer primenjivana sama za sebe ona se nužno pretvara u mehaničko vežbanje (dril). Ali sve ovo ne treba protumačiti kao da je sada značaj svih, čak i svih taktičkih, navika opao. Jer, nesumnjivo, sem znanja, savremenom ratniku su neophodne i veštine i navike. Postojanje određenog broja navika pomaže mu da se i u veoma teškim uslovima lakše snađe, da, pri suženom polju svesti, lakše upravlja svojim ponašanjem. Veštine i navike pomažu, na primer, vojniku da prilikom polaska na juriš ili pri odbijanju juriša neprijatelja, koncentriše svoju svest na ciljeve delovanja da, u nejasnoj i napregnutoj borbenoj situaciji, automatizovano vrši pojedine radnje, kao što je punjenje oružja i rukovanje njime, da iskače iz rova, zauzima zaklon i sl. Zato, — kad su u pitanju takve veštine koje se obavljaju uvek na isti način, ne može biti sumnje u njihovu korisnost, jer one, automatizujući izvršavanje pojedinih radnji, omogućavaju koncentrisanje svesti na ono što je osnovno. Ali veštine i navike mogu biti štetne, ako se na vreme ne prilagode izmenjenim okolnostima.

Različit značaj veština i navika uslovljava i različito određivanje njihovog mesta u delatnosti armije. Pošto to prelazi mogućnosti ovakvih razmatranja, zadržaćemo se samo na opštoj analizi značaja veština i navika mišljenja i postupanja, koje su međusobno tesno povezane. Ipak, poznata je činjenica da je korisnost navika veća u postupanju nego u mišljenju, pa čak da je u mišljenju ograničena. Jer, uvežbavanje i navikavanje ljudi u uviđanju odnosa stvari i pojava — u čemu je i suština mišljenja — korisno je samo do izvesne mere. U protivnom ono prelazi u šablonizam. Uvežbavanje ljudi da misle na određen način, da u mišljenju polaze od određenih stanovišta i sl. korisno je, uglavnom,

samo u okviru osnovnih zakona i formi mišljenja. Pa i podržavanje dijalektičkih i logičkih zakona opravdano je u smislu osnovne orijentacije u pristupanju, izučavanju i analizi pojava i problema. Takvu orijentaciju predstavlja, na primer, dijalektički zakon sveopšte povezanosti iz koga sledi da se pri izučavanju svaka stvar ili pojava mora razmatrati svestrano, u svim njenim vezama i odnosima, ili zakon razvojnosti, zakon identiteta i sl. Korisno je, takođe, poznavati i zakonitosti poimanja, suđenja, i zaključivanja, kao i puteve saznanja: analizu i sintezu, indukciju i dedukciju, apstrakciju, generalizaciju i konkretizaciju, klasifikaciju i definiciju i sl. i posedovati navike da se prema njima racionalno postupa.

Sablonska primena principa, oblika ili metoda mišljenja je veoma štetna. Zakoni mišljenja su zahtevi kojih se moramo pridržavati, metode su putevi kojima treba ići, a forme — sredstva pravilnog oblikovanja misli. Ali, ovim se, kao što je poznato, mišljenje ne iscrpljuje. Ono je znatno složenije, punije i sadržajnije i predstavlja živ i dinamičan stvaralački proces. Poznavanje određenih principa i puteva kretanja misli može da bude korisno samo kao najopštija orijentacija, ali nikada kao obrazac za razmišljanje. Načini mišljenja biće različiti i zavisice, u prvom redu, od konkretnih međusobnih odnosa stvari i pojava. Samo je jedan korak između korisnog i šetnog u navikama mišljenja.

Da bi bolje uočili teškoće, ali i potrebe strogog i preciznog razgraničavanja korisnog od šetnog u vežbanju mišljenja, razmotrićemo ceo problem na primeru rešavanja taktičkih zadataka. Uopšte uzeto, nesumnjivo je velika vrednost rešavanja taktičkih zadataka za usavršavanje našeg starešinskog kadra. Ta vrednost je izrazita u smislu shvatanja opštih principa, kao i savlađivanja metodologije i tehnike rešavanja zadataka, usvajanja određenih »zanatskih postupaka« koji ubrzavaju proces rada i omogućavaju da se misao koncentriše na ono što je u zadatku bitno. Pa i davanje pokaznih rešenja u početku vežbanja može da bude korisno za jasnije sagledavanje procesa rada i svih njegovih elemenata. Ali, nesumnjiv je i negativan uticaj koji njihovo rešavanje može da izvrši na čoveka i to, pre svega, na svežinu i snagu njegovog mišljenja, ukoliko dođe do šabloniziranja rešenja u objektivno različitim situacijama. Psihi čovekovoj je svojstveno da slične zadatke rešava kao i prethodne, čak i u promenjenim uslovima. Zato i onda kada su prethodna rešenja čvrsto zasnovana na objektivnim podacima, ponovljena rešenja nose u sebi obično šablon i formalizam, neadekvatan novonastaloj situaciji. Zato rešavanje sličnih zadataka postaje više stvar tehnike. To je negativno i zbog toga što kod čoveka razvija iluziju da je sposoban za rešavanje bilo kojih ratnih zadataka. Stoga daleko veću vrednost za osposobljavanje ljudi imaju dobro odabrani kompleksni zadaci, kod kojih se ističu problemi. I na njima se čovek uvežbava u tehnici i osnovnim postupcima u rešavanju zadataka, ali se pri tome više ističu problemi i starešine navode da uočavaju uzročno-posledične veze.

I u rešavanju drugih problema, pored korisnosti, navike u načinu mišljenja mogu biti i šetne. Jer, u slučajevima kada čovek mora neprekidno da rešava isti ili slične zadatke, on ih ne rešava svaki put iznova misaono, već primenjuje ranije izgrađen obrazac u rešavanju sličnih

zadataka. Takva kretanja misli mogu, kada se promene uslovi, biti i nepoželjna. Mehanička zaključivanja su štetna naročito kad je reč o ratnim uslovima. U vezi s tim, u savremenim armijama se sve više naglašava da se starešine i vojnici ne smeju navikavati na čvrste navike, već da im treba pružiti samo tipične mogućnosti i dati sastavne delove (tehnike) onoga što će im pomoći da u ratnim uslovima pronađu, u konkretnoj situaciji, u trenutku, novu kombinaciju tih delova, prema zadatku, terenu i dejstvu neprijatelja.

Slično je i kod mirnodopskih navika. Većina takvih navika je u tipičnim okolnostima korisna, jer olakšava donošenje pravilnih rešenja. Ali i sve te navike pretpostavljaju stvaralačku primenu. Takve su, na primer, navike u rešavanju raznovrsnih problema u vezi sa nastavom, odnosom prema ljudima i sl. Pa čak i za uputstva, pravila i propise se opravdano naglašava potreba stvaralačke primene.

Kao i za navike mišljenja, potrebno je konkretno sagledati vrednosti veština i navika postupanja. Jer, mada između jednih i drugih postoji tesna povezanost, između njih postoji i razlika. Isto tako potrebno je sagledati i vrednost i razlike između navika potrebnih u ratu i u mirnodopskom životu armije. Naravno, to ne znači da nema veština i navika koje će poslužiti jednom i drugom cilju. Ali ono što bismo hteli da podvučemo jeste da bi u planovima i programima uvek trebalo jasno istaći suštinu, pa i položaj svake od ovih navika u osposobljavanju pripadnika armije.

Određivanjem značaja pojedinih veština i navika izbeglo bi se, na primer, da pojedine starešine ponekad stavljaju veći akcent na veštine i navike potrebne za izvršavanje zadataka u mirno doba nego u ratu. Uzroci ovome su što su ratni zadaci dalji i što ih je teže sagledati. Ali, ovo ima korena i u gledanjima na vojnički red, disciplinu i borbenu vrednost jedinice. Na »vojničko oko« ostavlja daleko bolji utisak formalni red, nego u taktičkim porecima raštrkano ljudstvo ili svestan i inicijativan odnos prema zadacima. Otuda na prvi pogled izgleda da na vežbama disciplina popušta, iako je poznato da se u suštini dešava obratno, jer vojnici, tada, sa daleko više volje i entuzijazma izvršavaju zadatke. Na vežbama ima, takođe, znatno manje prekršaja discipline.

Pošto razvijanje veština i navika mora imati svoju osnovu u realnim potrebama izvršavanja mirnodopskih zadataka i uspešnog pripremanja armije za borbena dejstva, to je, sve ostalo, što nije sa tim u skladu, neophodno energično otklanjati. Koliko ima toga čega bismo se u sadašnjoj fazi morali odreći moguće je utvrditi samo studioznim analizama. Navešćemo neke primere iz svakodnevnih odnosa. Mi smo se do sada već oslobodili pojedinih prevaziđenih uvežbavanja iz oblasti međusobnog ophođenja, reda, ponašanja vojnika za vreme vežbe, u strojevoj obuci i sl. Verovatno je da će još neke veštine i znanja zahtevati reviziju, s obzirom na nove uslove i način vođenja savremenog rata i organizaciju i savremeni život armija u miru. Sve to govori u prilog stalnog i kritičkog izučavanja činilaca koji uslovljavaju vaspitno-obrazovne potrebe. Jer, za unapređenje nastave nužno je na vreme otklanjati preživelo i iznalaziti najbolja organizacijska i metodička rešenja za njeno izvođenje.

Iz ove kratke analize je vidljivo da veštine i navike, i pored nešto sužene funkcije, imaju ogromnu ulogu za uspešan rad vojske. Ta uloga je manja i osetljivija u mišljenju nego u postupanju, a zavisi i od konkretnih veština i navika koje se razvijaju. U tim okvirima i metoda vežbanja ima važnu ulogu. Ali, mada veoma značajna, primena metode vežbanja, a naročito njeni oblici, nisu dovoljno teorijski osvetljavani. Zato ćemo u daljoj analizi pokušati da ukažemo na neke njene oblike i karakteristike primene, da bismo makar i u skromnim okvirima, doprineli boljoj primeni te metode u praksi.

METODSKI OBLICI

Razlike u vrstama veština i navika koje se razvijaju u procesu uvežbavanja, u oblicima uvežbavanja (vežbama), okolnostima pod kojima se izvodi nastava, i pod uticajem drugih činilaca, prouzrokuju osobenosti u primeni metode vežbanja. U vezi s tim možemo govoriti o specifičnim metodskim oblicima vežbanja. Ne postoje jedinstvena stanovništa u pogledu oblika i broja ovih vežbanja niti u pogledu njihove klasifikacije. Te razlike su i prirodne, s obzirom na nerazrađenost ove metode. Smatramo da je opravdano govoriti o pet osnovnih grupa metode vežbanja: vežbanja u mišljenju, u usmenom izražavanju misli, u pismenom izražavanju misli, u grafičkom predstavljanju i motorno-praktična vežbanja.

Vežbanja u mišljenju. Ona predstavljaju najslabije oblike vežbanja, zbog značaja, ali i ograničenosti veština i navika u mišljenju. Javljuju se u jedinstvu sa ostalim oblicima vežbanja. Zato se primenom svakog od navedenih oblika vežbanja vrše i vežbanja mišljenja, pri čemu je, prirodno, aktivnost mišljenja u pojedinim oblicima vežbanja različita.

Ukažemo samo na neke od osobina mišljenja, značajne za izvršavanje zadataka, posebno u borbenim dejstvima. Racionalna procena situacije, na primer, zahteva od vojnog lica da pravilno misli i zaključuje, da se odlikuje širinom i dubinom uma, kako bi bilo sposobno da obuhvati širok krug pitanja koja mu se nameću u borbi i da prodre u njihovu suštinu. U procesu borbe često će biti potrebno da ne samo starešine već i vojnici u veoma kratkom vremenu rešavaju krupne probleme, kako bi se preduhitrio neprijatelj. Oni moraju zato biti sposobni za sveobuhvatno, dosledno i strogo logičko zaključivanje, koje se odlikuje samostalnošću i preciznošću rasuđivanja o borbenim fenomenima. U razvijanju ovakvih svojstava mišljenja važnu ulogu imaju veštine i navike da se na određen način misli i zaključuje, da se ispituju sve veze i odnosi, da se uporno istražuje i procenjuje, da se određenim oblicima i putevima upravljaju misli i sl. Naravno da je pri tome značajno sačuvati gipkost misli u donošenju rešenja, kao i sposobnost da se izmeni rešenje, ili način rešenja, koje se pokazuje nepravilnim, da se pronađu novi putevi i da se sa novog gledišta priđe rešenju zadataka. To znači da i veštine i navike u mišljenju ne smeju biti toliko čvrste da se misao šablonizira.

Glavni oblik vežbanja u mišljenju je rešavanje problema, jer se njime razvijaju odgovarajuće forme i putevi kretanja misli i navike da se polazi od određenih gledišta i ide određenim zaključcima. U procesu nastave se proširuje opseg i dubina znanja, sadržaji pojmova se obogaćuju i postaju sve tačniji, razgraničavaju se jedni od drugih, razvijaju se misaone operacije, sposobnosti, analize i sinteze, indukcije i dedukcije i dr. Pod uticajem misaonih delatnosti razvijaju se postepeno i sposobnosti i navike širine i dubine, doslednosti, sistematičnosti mišljenja i sl. Kroz nastavu ljudi se uče da nalaze sistem i doslednost i da obrazloženo, precizno i kritički misle. Nesumnjivo, razvijanje saznanja je odlučujuće za razvoj mišljenja. Ali, na razvijanje mišljenja utiče i pamćenje i navike da se na određen način misli, pošto one olakšavaju brže kretanje misli i misaonu delatnost u celini. Takva korisna navika je, na primer, da se u proceni situacije polazi od određenih stanovišta i analiziraju određeni elementi, ili, u rešavanju matematičkih zadataka koriste određeni putevi saznanja i sl. Međutim, ne treba gubiti iz vida da su navike u mišljenju korisne samo ako se svode na navike u pojedinim komponentama, koje olakšavaju proces razmišljanja, a da su štetne ako se protegnu na mišljenje u celini, pošto ono mora uvek biti sposobno za uspostavljanje novih racionalnih veza, u skladu sa objektivnim okolnostima. Zato se u procesu uvežbavanja mora stalno voditi računa da se ne padne u šablonizam.

Vežbanja u rešavanju problema izvode se u nastavi na taj način što se pred one koji se osposobljavaju postavljaju problemi (zadaci), koje oni treba da reše. Pri tome se nastoji da oni što svestranije i dublje sagledaju uzroke i posledice, tendencije i odnose, pozitivne i negativne strane nekog predmeta ili pojave, razvijajući kod njih navike za svestranošću, logičnošću, sistematičnošću i preglednošću rasuđivanja.

Vežbanja u usmenom izražavanju misli. Kod ovih vežbanja možemo razlikovati više metodskih oblika čija je funkcija utvrđivanje, primena i proširivanje stečenih znanja i usavršavanje usmenog izražavanja. Dosta rasprostranjen oblik ove vrste su vežbanja koja se izvode radi razvijanja veština i navika komandovanja. Ova vežbanja imaju prilično veliku ulogu u strojevoj i taktičkoj obuci, u nastavi gađanja, a u manjoj meri i u nekim drugim predmetima, u kojima je potrebno razviti veštine i navike. Izvode se najčešće tako što nastavnik pokazuje onima koji se uvežbavaju izgovor i naglašavanje pojedinih reči i slogova, jačinu glasa za pojedine situacije i komande, odsečnost u izgovoru i dr., uz istovremeno izvođenje radnje. Pokazivanje se obično vrši pred celom jedinicom. Dalji postupak u vežbanju može biti različit: pojedinačni, u parovima i grupni. Najčešće se, naročito na početnim stupnjevima, jedinica deli na manje grupe ili parove u kojima se učesnici smenjuju u ulogama — jedni izriču komande, drugi po njima postupaju. Kakav će se konkretan postupak primeniti zavisi od niza okolnosti: vrste komandi i njihovog značaja, veličine jedinice, ljudi koji se vežbaju (oficiri, podoficiri, vojnici), kao i dr. činilaca.

Slična ovima su i vežbanja u izdavanju naređenja i zapovesti, kojima je cilj da se razviju veštine jasnog, konciznog i preglednog formulisanja misli. I ova vežbanja se izvode individualno i grupno. Mogu

biti vezana za čitanje i reprodukciju određenog teksta, što je čest slučaj, a mogu se oslanjati na pismeno oformljavanje zapovesti i naređenja i njihovu usmenu reprodukciju ili, kao osnova, može poslužiti usmeno izražavanje nastavnika ili nekog od učesnika. Vežbanja u usmenom izražavanju zahtevaju dosta vremena i dobru organizaciju rada, posebno kod mladih starešina, u čijem obučavanju i imaju najveći značaj. Narочito primenu imaju u taktici i strojevoj obuci. Dobro ih je kombinovati sa pismenim vežbanjima — sa pisanjem naređenja i zapovesti, čijom usmenom reprodukcijom se obično i postižu najbolji rezultati.

Od usmenih vežbanja najveći značaj imaju, ipak, vežbanja u rešavanju raznovrsnih problema. Vežbanja se izvode na taj način što se pred one koji se osposobljavaju postavljaju problemi u celini ili rasčlanjeni na elemente, koje oni treba da reše. Učesnici se podstiču u analizi, zauzimanju stavova i govornom argumentisanju i oblikovanju, zbog čega ovakva vežbanja imaju često za posledicu intenzivnu borbu mišljenja.

Usmena vežbanja u rešavanju problema imaju veoma raznovrsnu primenu u nastavi sa starešinama, pa i vojnicima — u svim oblastima nastave u vojsci: u topografiji, taktici, nastavi gađanja i drugim oblastima.

Vežbanja u pismenom izražavanju. Ona su najrasprostranjeniji oblik vežbanja, a suština im je u osposobljavanju ljudi da samostalno, kroz pismenu jezičku formu, izraze ono što misle. Pošto je govor izraz misli, to je i sticanje veština pravilnog i lakog pismenog izražavanja uslovljeno pravilnim mišljenjem, a i njegovim usmenim izražavanjem. Zato se takvo vežbanje može vršiti samo naporedo sa razvijanjem mišljenja i govora. Ali, sem ove uslovljenosti, pismeno izražavanje je vezano i za posedovanje posebnih veština — za svaku misao ili reč treba pronaći najadekvatnije pismene izraze i dati im pismenu formu.

Vežbanja u pismenom izražavanju mogu imati oblik reprodukcije znanja i iskustava (na primer, reprodukcija gradiva iz taktike, moralno-političkog obrazovanja, veze, inžinjerije, utisaka sa izložbi, poseta i dr.) kada se želi da se uvežba ono što je naučeno i da se pismeno izrazi. Ovim se stiče uvid u znanja i sposobnosti ljudi. Pravilnost ovog izražavanja je merilo pravilnosti misli. Zato je dužnost nastavnika da ljude stalno uvodi u tehniku pismene reprodukcije i da im daje uputstva kako će komponovati pojedine elemente, istaći ono što je najvažnije i sl.

Veoma značajnu ulogu u nastavi sa starešinama imaju i raznovrsna vežbanja u oformljavanju dokumenata: u taktici (naređenja, zapovesti, izveštaji i sl.), u materijalnom poslovanju (naređenja, materijalne knjige, trebovanja i sl.), finansijskom i administrativnom poslovanju i u drugim pitanjima.

I u pismenim vežbanjima veliku ulogu imaju vežbanja u rešavanju raznovrsnih problema. Po svojoj suštini ona su slična misaonim i usmenim oblicima vežbanja i sa njima su tesno povezana. Prednost ovih vežbanja je što aktiviraju ljude, omogućavaju bolje i svestranije sagledavanje problema, uzroka i posledica, tendencija i kretanja. Najveća im je primena u osposobljavanju starešinskog kadra u školama i akademijama. Najviše su zastupljena u taktici pri rešavanju taktičkih zadataka

i sl., ali se mogu veoma uspešno primeniti i u nastavi naoružanja, navigaciji, topografiji, geografiji, moralno-političkom vaspitanju i u mnogim drugim predmetima. U nastavi sa vojnicima njihova primena je manja.

Najveću vaspitno-obrazovnu vrednost imaju vežbanja u samostalnom pismenom izražavanju misli. Ali, ona se mogu u većoj meri primeniti samo kada su znanja i iskustva ljudi već dostigla visok nivo. Njihovo izvođenje pretpostavlja razvijene sposobnosti služenja knjigom i drugom literaturom, sposobnosti kritičkog rasuđivanja i sagledavanja problema. I kod ovih vežbanja uloga nastavnika je značajna, kao usmerivača i organizatora vežbanja.

Sem poboljšanja pismenosti ovakva vežbanja doprinose lakšem i trajnijem pamćenju. Pomoću njih se znanja sistematizuju, prerađuju i zaokružuju u celini. Bez njih bi se neka znanja (na primer u taktici, zatim razni opisi i proračuni iz naoružanja i gađanja i sl.) veoma teško mogla sistematizovati i zapamtiti. Ova vežbanja doprinose i razvijanju stvaralačkog mišljenja, svojstava ličnosti, navikavanju na određeni red u mišljenju i govoru i imaju mnoge druge prednosti.

Grafička vežbanja. Povezana su sa usmenim i pismenim vežbanjima, mada su mnogo konkretnija. Na slikovit i ilustrativan način ona ističu karakteristike predmeta i pojava. S druge strane, ona su mnogo jače vezana za motorne radnje, ali ne u onoj meri koliko praktična vežbanja. S obzirom na način predstavljanja ona se mogu izvoditi crtanjem raznih predmeta (oruđa, oružja, opreme i sl.), kao i predstavljanjem karakterističnih pojava, odnosa i njihovih osobina, zatim crtanjem šema, dijagrama, grafikona i tabela, a funkcija im je da olakšaju shvaćanje složenih predmeta i pojava, njihovih odnosa, veza i dr. i tako prošire sposobnosti apstraktnog predočavanja. Sem ovih, primenjuju se vežbanja i u crtanju skica, planova, takođe namenjena formiranju sposobnosti predstavljanja i orijentacije u prostoru. Ona se najviše primenjuju u nastavi topografije, geografije, taktike, navigacije, gađanja i dr.

Veštine grafičkog predstavljanja se teško stiču i zbog toga je potrebno da se sistematski razvijaju. Mogu se izvoditi i u vannastavnom radu, kao dopunska vežbanja vezana za savlađivanje pojedinih delova gradiva.

Motorno-praktična vežbanja. U ovu grupu mogu se uključiti oblici metode vežbanja koji se primenjuju radi razvijanja veština i navika korištenja i upotrebe različitih sredstava, oruđa, oružja, alata, opreme i drugog materijala i radi razvijanja veština i navika ponašanja vezanih za pojedine taktičke ili strojeve radnje, međusobno ophođenje, održavanje reda i higijene i sl. Navešćemo samo one oblike koji, po našem mišljenju, imaju opšti karakter. S obzirom na specifičnosti primene delimo ih na individualna, grupna i vežbanja jedinica.

Individualna vežbanja. Za njih je karakteristično da nastavnik radi sa svakim pojedincem. Postoje više oblika: samostalna vežbanja, vežbanja pod neposrednom kontrolom nastavnika i vežbanja po parovima.

Samostalna vežbanja se izvode tako što se svakom pojedincu, nakon objašnjenja i demonstracije pokreta ili radnje, daju zadaci koje

vežbanjem treba ostvariti. On izvodi vežbanje samostalno, a uloga nastavnika se svodi na kontrolu i ispravljanje grešaka. Vežbanja se mogu organizovati i u okviru grupe. Nastavnik postavlja zadatak celoj grupi, ali svaki pojedinac vrši posebna vežbanja i ide svojim tempom. Nastavnik obilazi, kontroliše rad, daje naknadna uputstva i ispravlja greške. Slaba strana ovakvih vežbanja je što nisu dovoljno ekonomična i što je pojedinac, naročito u kasnijoj fazi vežbanja, prepušten sam sebi. Imaju dosta veliku primenu u nastavi iz naoružanja, rukovanja raznim sredstvima, opremom, alatima i sl., kao i u razvijanju navika vojničkog rada, čišćenja oružja, uređenja lične spreme, higijenskih navika i dr.

U individualna vežbanja se mogu uvrstati i razna vežbanja koja se izvode pod neposrednom kontrolom i po uputstvima nastavnika. Obično se tako organizuju što se, posle teorijskog upoznavanja sa radnjom i nakon njene demonstracije, prelazi na njeno vežbanje na sredstvima, posebno podešenima za te svrhe. Tek posle ovladavanja jednim radnjama prelazi se na izvođenje drugih, složenijih, pri čemu nastavnik mora postupno osamostaljavati svakog pojedinca. U neposrednoj kontroli i pomoći, kao i mogućnosti da nastavnik neposredno interveniše i brzo otkloni greške i sastoji se glavna prednost ovih vežbanja. Ona omogućavaju veliku preciznost i najbrži način sticanja pojedinih veština, ali su neekonomična, jer nastavnik mora raditi sa svakim pojedincem. Zato se primenjuju u učenju veoma složenih veština (vežbanja šofera, pilota, минера i sl.) kod kojih i najmanje greške mogu biti opasne. Primenjuju se i u osposobljavanju telegrafista, nišandžija i sl. ali tada kontrola može biti manja.

Kod vežbanja po parovima posle objašnjavanja i pokazivanja jedan pokazuje kako se radnja izvodi i kontroliše njeno izvođenje, a drugi je izvodi. Nakon određenog vremena oni zamenjuju uloge i vežbanje se nastavlja. Nastavnik obilazi svaki par, daje naknadna uputstva i ispravlja greške. Vežbanja po parovima se obično primenjuju u procesu sticanja manje složenih veština i u situacijama kada nastavnik radi sa većim brojem ljudi, a nema dovoljno pomoćnika. Najviše se koriste u strojevoj obuci, ali je njihova vrednost velika i u razvijanju veština rukovanja pojedinim alatima, sredstvima i naoružanjem.

Oblici individualnog vežbanja predstavljaju samo polaznu osnovu za grupna vežbanja, mada im ne moraju prethoditi. Iskustva pokazuju da se mnoge proste veštine, naročito u taktičkoj nastavi — ekonomičnije i funkcionalnije stiču ako se vežbanja od početka izvode u grupi.

Grupna vežbanja. Način savremenih dejstava i obavljanja drugih zadataka velikim delom se oslanja na rad grupa, često prostorno udaljenih. Grupna vežbanja imaju i veliki vaspitni značaj. Metodski oblici grupnih vežbanja u praksi su raznovrsni.

Prelazni oblik između individualnih i grupnih vežbanja čine usmerena vežbanja cele grupe. Po formi imaju karakteristike grupnih dok su po suštini bliže individualnim vežbanjima. Izvode se obično tako što nastavnik prethodno objasni i demonstrira postupke pred celom grupom, a zatim svi članovi grupe, po njegovoj komandi, ponavljaju te postupke. Svi pripadnici u grupi istovremeno izvode istu radnju. Na-

stavnik neposredno usmerava vežbanje i zahteva da svi idu istim tempom. Vežbanje radnje može se vršiti u celini ili po delovima. Ova vežbanja omogućavaju veliku kontrolu i ispravljanje grešaka na licu mesta. Nastavnik može raditi sa relativno velikim grupama, postupno i sistematično. Ali, kod ovih vežbanja postoji opasnost od šematizma ili dosade. Zato je potrebno da ona budu odmerena i izvedena radi praktične vrednosti i primenljivosti. Treba izbeći, ili svesti na najmanju meru, pokrete i radnje koje imaju samo spoljni efekat. Ova vežbanja se najviše koriste u taktičkoj, strojevoj i fizičkoj obuci, nastavi gađanja, kao i u svim slučajevima kada je potrebno kod grupe formirati navike istovremenog izvođenja radnje, radi skladnog funkcionisanja većih celina.

Najkarakterističnija grupna vežbanja su ekipna vežbanja.⁵ Među ova spadaju vežbanja koja služe osposobljavanju ljudi za funkcionalno vršenje dužnosti unutar radne grupe — ekipe, posade tenka, mitraljeza, topa. Doprinose i homogenosti grupe, a obično se odlikuju praktičnošću i realnošću. Ostvarenje dobre saradnje pojedinaca u grupi i skladno delovanje grupe kao celine postiže se dugim i upornim vežbanjem. Prirodno, oblik vežbanja je drukčiji ako se vežba jedna ekipa za izvršavanje borbenih zadataka, npr. posada tenka, a drukčije ako se vežbaju ekipe koje izvršavaju zadatke snabdevanja, održavanja veze i sl. Pošto posle prvog perioda, vežbanja obično postaju složenija, važno je da prethodno veštine i navike budu učvršćene da ne bi došlo do njihovog preplitanja sa novim.

Ekipna vežbanja se veoma mnogo koriste i u osposobljavanju patrola, predstraža, tehničkih ekipa i drugih specijalnih grupa. Prirodno, u svakom od ovih slučajeva njihova primena je različita.

Najbrojniju grupu čine komandno-štabna vežbanja.⁶ U ova vežbanja možemo razvrstati razna vežbanja starešinskog sastava, radi razvijanja veština i navika zajedničkog uspešnog i skladnog delovanja pri izvršavanju zadataka komandovanju. Pomoću ovih vežbanja komande se kao celine praktično osposobljavaju u izvođenju pojedinih radnji, radi usklađivanja postupaka između pojedinih organa i pojedinaca i postizanja veće efikasnosti i ekspeditivnosti. Ovim vežbanjima se razvija smisao za kolektivni rad i jača kolektivna odgovornost. Na njima se obično rešavaju borbeni zadaci, vežba komandovanje jedinicama, uči izrada borbene dokumentacije, upotreba sredstava tajnog komandovanja, sredstava veze i obavljanje raznih drugih funkcija.

Organizacija komandno-štabnih vežbanja zavisi od cilja vežbanja, zatim od veština i umenja koje treba da se steknu (korištenje sredstava veze, rešavanje taktičkih zadataka i dr.), kao i od uslova pod kojima se izvode (u sali, učionici, na terenu i sl. ili kombinovano). U toku vežbanja učesnici imaju obično uloge koje inače obavljaju na svojim funkcionalnim dužnostima. U školskim uslovima uloge se improvizuju: nastavnik stavlja učesnike u pojedine uloge i daje im zadatke u celini,

⁵ Ovakva podela više odgovara uobičajenoj podeli u praksi, nego što bi se ona mogla pravdati sa teorijskog stanovišta.

⁶ Ova vežbanja treba razlikovati od raznih vrsta komandno-štabnih vežbi (KŠRI, ŠRI i dr.), koje predstavljaju organizacione oblike nastave, u okviru kojih se mogu primenjivati raznovrsne metode, pa i metode vežbanja.

po grupama ili pojedinačno, usmeravajući, manje ili više, njihov rad direktnim pomaganjem ili davanjem naknadnih pretpostavki i vršenjem analiza.

Vežbanja jedinica. Cilj vežbanja jedinica je postizanje skladnog funkcionisanja manjih grupa unutar većih celina (jedinica). Ona zavise od vrsti vežbi u okviru kojih se primenjuju, ciljeva koje imaju i od drugih činilaca. Nekada ona mogu imati cilj uvežbavanja organa jedne jedinice u celini, a nekada vežbanje mehanizma komandovanja, usklađivanje sadejstva između pojedinih manjih jedinica u okviru više jedinice, usklađivanje sadejstva jedinica različitih rodova i dr. Na konkretne oblike vežbanja utiču i drugi faktori, kao: mesto i vreme izvođenja vežbe, materijalna obezbeđenost, dužina trajanja vežbe i dr.

Način vežbanja zavisi i od karaktera i organizacije vežbe, da li je jednostepena ili višestepena, jednostrana ili dvostrana. U svim prilikama značajno je da vežbanje bude temeljito pripremljeno i sve radnje i postupci do kraja usklađeni. Naročitu pažnju potrebno je obratiti na realnost vežbanja, jer ona odlučno utiče na rezultate.

Vežbanja jedinica su po organizaciji najsloženiji, ali po vrednosti najsavršeniji način praktičnog vežbanja u miru: pomoću njih ljudima se pruža mogućnost da neposredno osele vrednosti nastave i njen značaj za borbena dejstva; pomoću njih se razvijaju veštine pojedinaca, grupa i jedinica; pomažu sagledavanju vrednosti jedinice kao celine — pošto se izvode sa celokupnim naoružanjem i sredstvima, u složenim uslovima što bližim ratnim; pomoću njih se proverava moralna sposobnost ljudstva, jer zahtevaju maksimalna naprezanja psihičkih i fizičkih snaga čoveka, potpuno ga angažujući, pošto pred njega postavljaju sve nove i nove zadatke i probleme. Kroz njih veoma brzo dolaze do izražaja i razne slabosti koje ukazuju i na zadatke koje naknadnim radom treba ostvariti da bi se postiglo još efikasnije delovanje. Ona imaju i velik vaspitni efekat, jer zahtevaju besprekornu organizaciju i komandovanje, tačnost, inicijativu i odgovornost svakog čoveka. Pozitivno utiču i na jačanje uzajamne povezanosti i drugarstva, jer su ljudi stavljeni u određene okolnosti koje zahtevaju stalnu saradnju i uzajamnu pomoć, kritički odnos prema slabostima i sl., u ostvarivanju zadataka.

OSNOVNI ZAHTEVI ZA PRIMENU METODE

Raznovrsnost metodskih oblika uslovljava i različitost primene metode vežbanja u nastavi. Jer, drukčija je primena misaonih, usmenih, pismenih, grafičkih, a drukčija motorno-praktičnih vežbanja. Način primene metode vežbanja ima uticaja i na sam kvalitet i vrednost veština i navika. Zbog toga je veoma značajan. Zato dajemo i neke, po našem mišljenju, osnovne zahteve za primenu te metode.

Postavljanje znanstvene osnove i isticanje jasnog cilja vežbanja. Pretpostavka pravilne primene svih metodskih odlika vežbanja je da ljudi konkretno znaju šta i kako treba da urade i kakva je korist od toga u miru i ratu. »Budući da su vještine i navike rezultat svijesne primjene i uvježbavanja stečenog znanja, njihov kvalitet nužno zavisi od kvaliteta znanja na kojem su formirane. Bez prethodno usvojenog znanja,

tj. bez svijesnog poimanja pravila, koje se odnosi na uvežbavanja, ne može se steći ni svijesna navika...⁷ Svesno stečene veštine i navike se, naprotiv, odlikuju svesnošću ne samo na početku vežbanja već i onda kada su one razvijene. Kod njih se radnja ne automatizuje u celini, već samo pojedini njeni elementi od kojih je ona sastavljena. Otuda svesno usvojene veštine i navike omogućavaju njihovu aktivnu i kreativnu primenu prema cilju i okolnostima.

Davanje objašnjenja. Ukoliko znanje o veštini i navici nije razvijeno ranije, potrebno je to učiniti makar neposredno pre otpočinjanja vežbanja ili u toku samog vežbanja. Ali, to ne znači da treba mnogo objašnjavati u nastavi, pošto takva objašnjenja mogu umanjiti aktivnost i samostalnost ljudi. »Na primer, ako vojnika od prvog dana njegove delatnosti navikavaju na to da se uzda u stalno objašnjavanje svih velikih i malih, važnih i drugostepenih pitanja koja ga interesuju, on će se naviknuti na gotovo, neće osećati potrebu da sam pokuša da shvati i protumači ono što ga interesuje. Znači objašnjavanje treba vršiti tako da se pomogne mladom vojniku da se orijentiše u, za njega, novim uslovima i da sam pravilno odgovara na nejasna pitanja doprinoseći time formiranju takvih važnih kvaliteta kao što su aktivnost i samostalnost.«⁸

Demonstracija radnje. Naporedo sa objašnjenjem, ili neposredno posle njega, ako je to potrebno i izvodljivo, dobro je kod fizičkih radnji demonstrirati njihovo pravilno izvođenje. Sa izvođenjem vežbanja treba početi čim su ljudi shvatili način izvođenja radnje. Pokazivanje mora biti precizno i postupno. Složenije radnje je dobro pokazati i nekoliko puta pre nego što se pređe na vežbanje.

Pravilnost vežbanja. U početku je potrebno naročito obratiti pažnju na pravilnost. Brzina se razvija postepeno. Nastavnik neprekidno prati proces uvežbavanja, uočava nedostatke i ispravlja ih. On upućuje ljude kako će sa najmanjim utroškom umnih i fizičkih snaga i vremena da nauče pojedine veštine i da odbace one suvišne, ukazujući im na nepravilan proces mišljenja, nesistematičnost i zastranjivanje u kretanjima misli ili na nepravilno držanje tela i alata, jer pogrešno vežbanje dovodi do formiranja pogrešnih veština, koje je kasnije teže otkloniti.

Postupnost i brzina vežbanja. Dobro savladane jednostavne veštine omogućavaju da se i druge, teže, lakše savladaju. Zato nastavnik treba ljude da vodi postupno, stalno zahtevajući bolji rad, uz sve manju pomoć. Postupnost vežbanja je naročito značajna kod složenijih navika.

Da bi se brže i bolje uvežbale, složene veštine je dobro ponekad deliti na pojedine razdele (radnje), pa tek onda preći na izvođenje radnje u celini. Tako, na primer, pri vežbanju u rukovanju topom dobro je pojedine radnje, kao: stavljanje granate u cev, određivanje elemenata za gađanje i sl. vežbati odvojeno, pa tek onda vežbati ukupnu radnju.

⁷ Šimleša dr Pero: *Uzroci formalizma u nastavi učenika, naklada pedagoško-književnog zbora*, Zagreb, 1954. godine, str. 28.

⁸ Lukov G. D., pukovnik, kandidat pedagoških nauka: *Psihološka strana vaspitanja i obuke*, Beograd, 1962, str. 194.

Ali, ovakva izolovana vežbanja u ovladavanju elementima, naročito nekih radnji, ne bi smela biti suviše duga, jer kasnije mogu nastupiti teškoće oko njihovog spajanja u celinu. Zato i pored načelne korisnosti deljenja složenijih radnji na elemente, pitanje je ima li opravdanja da se pojedine taktičke radnje u nastavi najnižih jedinica izvode podeļjeno, po fazama, kao: pokret, izlazak i rad na liniji razvoja, izdavanje zapovesti, nastupanje do jurišnog položaja, izlazak i rad na jurišnom položaju, izviđanje neprijateljskih prepreka, otvaranje prolaza u njima, izvršenje juriša i sl. — kada izvođenje napada ne teče tako u ratu. Ovakvo vežbanje je korisno sa stanovišta sistematičnosti, postupnosti i boljeg savlađivanja i usvajanja pojedinih radnji. No, da li ovakva praksa može uticati na razvijanje šablonizma i formalizma u nastavi i na smanjenje inicijative i sposobnosti snalaženja u ratnim uslovima? Svakako da može, a to je štetno. Uopšte, uzeto deljenje pojedinih taktičkih radnji, pa i vidova borbe, na faze ne bi smelo da se čvrsto uvežba do te mere da negativno utiče na snalažljivost i originalnost rešenja, pošto će to biti osnovni činilac uspeha.

Brzina i kvalitet napredovanja zavise od veština i navika koje se stiču i individualne sposobnosti ljudi. Kakav će tempo formiranja veštine biti zavisi od svojstava ličnosti (inteligencije, motivacije, temperamenta, razvijenosti kinestetičkih i motornih oseta i dr.), kao i od uslova pod kojima je vršeno vežbanje. Za nastavnika je važno da ove razlike ima u vidu, da ih ne smatra rezultatom slabog zalaganja, već da nastoji da ih, preduzimanjem različitih mera, svede na minimum.

Realnost vežbanja. Naravno da uslovi vežbanja moraju biti što bliži onima pod kojima će se radnje izvoditi u praksi, naročito u borbenim situacijama. To ne znači da nastavnik u početnim fazama, dok veštine nisu izgrađene, ne treba da pribegava izvođenju vežbanja i pod povoljnijim uslovima. Tako, na primer, vežbanje mladih vojnika u gađanju iz puške ili automata, iz različitih položaja, i sl. izvodi se u početku u jednostavnim i povoljnijim uslovima nego što će se izvoditi za vreme vežbe na terenu i sl. Isto tako bilo bi pogrešno u početnim fazama nastavu iz čitanja karata izvoditi po kiši i vetru, iako će se u ratnim uslovima karte koristiti i pod tim okolnostima. To bi otežalo shvatanje i savlađivanje gradiva. Ali, kada je radnja u osnovi već usvojena treba težiti da uslovi vežbanja budu maksimalno približni ratnim, jer u protivnom vežbanje postaje neadekvatno, formalističko. Međutim, i tu postoje teškoće: stvarni neprijatelj ne postoji, a život i zdravlje ljudstva, pa i materijalna sredstva moraju se sačuvati. Zato, mada uslovi u izvesnoj meri i mogu da se približe stvarnim, istovetnost se ne može nikada postići. Ipak njima se postiže neuporedivo više nego samo pričanjem o tome, objašnjavanjem vojniku uslova borbe, zadataka kao i kvaliteta koji će mu biti potrebni u borbi sa neprijateljem.

Pravilnost ponavljanja. Radnju treba ponavljati sve dok se ona ne uvežba. Zato je bolje da nastavnik daje manje zadataka, ali da zahteva da ih ljudi češće ponavljaju, jer su veštine koje su uvežbane na brzinu obično neprecizne i brže se zaboravljaju. Pa i kada su dobro uvežbane, da bi ostale trajnom svojinom, veštine treba često ponavljati,

pri čemu ponavljanje ne valja da bude prosto mehaničko. Ponavljanja treba da budu u skladu sa određenim planom a u početnim fazama i češća. U ponavljanju treba voditi računa i o međusobnom delovanju veština. Kada su veštine već u osnovi savladane, ljudima treba omogućiti da se što više oslanjaju na sopstvene snage i sposobnosti.

Elastičnost vežbanja, razvijanje samostalnosti i inicijative. »Najvrednije su upravo one navike koje su plod elastičnog menjanja načina izvršavanja delatnosti pri promeni zadatka i uslova pod kojima se ono vrši.«⁹

Elastičnost razvijanja veština i navika je naročito značajna kad je reč o taktičkim radnjama. Menjanjem uslova izvođenja taktičkih radnji treba razvijati sposobnosti pravilnog uočavanja onoga što je u određenoj situaciji bitno, elastičnost u korišćenju prirodnih prepreka, u grupisanju snaga i sredstava u organizaciji odbrane i napada, u uočavanju onoga što omogućava najlakše, i uz najmanje gubitke, izvršavanje zadatka itd. Razvijanje navike kod vojnika da se za sve čeka naređenje starešine prirodno bi dovelo do toga da se u dejstvima koja se karakterišu velikom dinamičnošću i u kojima odlučuju trenuci, zbog toga trpe porazi. Zato se u toku vežbanja nužno mora razvijati snalažljivost, inicijativa i sposobnost vojnika u svrsishodnom, ekonomičnom i efikasnom radu.

Za vreme vežbanja nastavnik treba da podstiče aktivnost ljudi. Pravilna organizacija vežbanja zahteva i dobru pripremu nastavnika i dobro materijalno obezbeđenje vežbanja, pravilan izbor mesta vežbanja, sredstava, pripremu ljudstva, organizaciju saradnje i odmora i preduzimanje drugih mera koje će doprineti boljem kvalitetu.

Ovde su navedeni samo osnovni zahtevi značajni za pravilnu primenu metode vežbanja i uspešno razvijanje veština i navika u nastavnom procesu. Gotovo je nepotrebno naglašavati da se oni međusobno prepliću i dopunjavaju i da njihovo posebno razmatranje ima više praktični nego principijelni smisao.

Potpukovnik
Ilija MRMAK

⁹ Šimleša dr Pero: *Uzroci formalizma u znanju učenika*, naklada Pedagoško-književnog zborna, Zagreb, 1954. godine, str. 29.